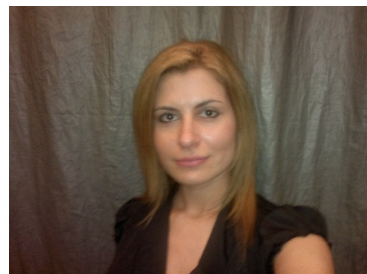

АРХИВ НА МОДЕРНА ПОЛУ/КЛАСИЧЕСКА ГИМНАЗИЯ „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ В КОПРИВЩИЦА, 1933 Г.

Донка Желязкова

Увод

Организираната благотворителна дейност в Копривщица след Освобождението има за главна цел инициативи, свързани с училищата. Още от 1910 г. архивните документи свидетелстват за съществуването на ученически трапезарии в Копривщица. „Съюзът за закрила на децата в България“ си поставя за главна задача да съдейства за уреждането на безплатни ученически трапезарии в страната във всички градове и села, за да не остане нито едно дете ненахранено и гладно¹. За личността на Хаджи Ненчо Дончев Палавеев (1859–1936), безспорно най-големият дарител на Копривщица, разполагаме с данни от личния му архив, намиращ се в Държавен архив – София и съдържащ над 12,000 архивни страници. Документи от дейността на създадената ефория на фонда на копривщенския благодетел са също обект на представяне заедно с кратки допълнения относно важни моменти от дейността на просветната организация.

Мотивът при избора на тема е обусловен от традициите в образователното дело в гр. Копривщица. „Кой друг град или село в българските земи са дали в ония времена на народа такъв грамаден контингент от учители – апостоли и то в едни времена, когато условията за учителстване бяха от най-тежките“². Частните училища съществуват в Копривщица още от средата на XVIII в. Най-старите архивни документи за училищното дело в Копривщица до Освобождението се съдържат в запазените два регистъра: единият, от който е наименован „Кодик на Обществените училищни заведения в Копривщица“ от 31.08.1854 г. (БИА–НБКМ), и другият – „Записна книга за

¹ДАС, ф. 230К, оп. 1, а.е. 25, л. 4.

²Говедаров, Иван. Копривщица във връзка с духовното и политическо Възраждане (спомени). Пловдив, 1921, с. 12.

Копривщенското общо училище“ (архив на копривщенската гимназия). След Освобождението историята на Копривщица е обект на изследване от редица учени, главно в събраните материали във втори том на „Юбилеен сборник по миналото на Копривщица (20 април 1876 – 20 април 1926)“. Поместените спомени и статии, съставени от проф. архимандрит Евтимий Сапунджиев, значително обогатяват данните за културния и просветния живот след Освобождението на града. Пред читателя оживяват интересни спомени, каквито са мемоарните документи за просветното дело на Никола Беловеждов (1856–1930) – роден в гр. Копривщица, участник в Априлското въстание, основател на Учителската взаимоспомагателна каса и първоначален учител след Освобождението в гр. София.

Несъмнен принос за въвеждане в съдържанието по темата е изследването „Благодетелят на Копривщица Хаджи Ненчо Палавеев“ (2009) на С. Димитров и Р. Виларова, посветено на българския благодетел Хаджи Ненчо Палавеев. В книгата са представени архивни и биографични документи от живота и дейността на видния копривщенец и меценат. Изданието е по повод 150-годишнината от рождението му.

„Зачатките на българското училищно дело се падат още в Турско време и отиват две или три поколения назад. Съвсем без училища страната никога не е била от Средните векове насам, но най-старата тяхна форма, т.наречената келлия, която изчезна само в наше време, съществуваше само при няколко черкови и манастири и по-вечето служеше за приготвение към духовен чин. Първите училища от по-добър род бяха създадени в началото на 19 век, под влиянието на търговците и гръцките владици. Първото чисто българско училище по модерен образец основаха 1835 г.“³

„В лето 1820 г. съществува в гр.Копривщица „едно общо училище“, т.е. едно училище, което се поддържа от общината. В това общо училище учителства даскал Никола.“⁴Практиката в образованието и училищната дейност водят началото си още от 1822 г. В своите мемоари от 1921 г. книжовникът Иван Говедаров споменава, че първото училище в Копривщица датира още през 1820 г. По думите на автора то „било правено от Вълко Чорбаджи и учител в него е бил Неофит Рилски, доведен от същия“⁵. Самостоятелното светско образование е едно от най-значимите постижения на

³ **Иречек, Константин.** Княжество България – неговата повърхнина, природа, наследство, духовна култура, управление и най-нова история. Част I. Българска държава. Пловдив, 1899, с.144.

⁴ **Пранчов, Стоян.** Копривщица от точка зрение историческа, социална и икономическа: Етюд. Пловдив, 1886, с. 32.

⁵ **Говедаров, Иван.** Копривщица във свръзка... Цит. съч., с. 14.

българите през Възраждането. Народното основно училище (1822–1922) е носило имената на Светите славянски просветители Кирил и Методий. Църковното и училищното настоятелство в града развиват последователна дейност в полза на обществото. Църковното настоятелство отпуска суми за откриване на VIII клас (пълен курс на гимназията)⁶. Във фонд 231К на Държавен архив – София се пази ръкописът на писмото (датирано от 1916 г.)⁷ на църковното настоятелство в Копривщица до училищното настоятелство. През 1910 г. полугимназията в Копривщица получава статут на гимназия. На 05.06.1925 г. с Указ N 191 на Цар Борис III се утвърждава приетия от XXI ОНС през втората му редовна сесия „Закон за закриването на смесените гимназии в Карлово, Радомир и Копривщица, и смесените педагогически училища в Берковица, Горна Оряховица, Луковит, Неврокоп, Орхание, Панагюрище и Севлиево“⁷. Министърът на просвещението Ал. Цанков съобщава, че през учебната 1925/1926 г. ще останат да съществуват с VIII-те си класове. През 1934 г. „Модерна реална и класическа гимназия“ е обявена за специално училище за модерни езици и се издържа от учредения попощителски фонд на Х.Ненчо Палавеев при МНП.

Във фонд „Училищно настоятелство Копривщица“ се представят документи по преписка на Министерство на народното просвещение между Пранджов и Българска земеделска и кооперативна банка за образуване фонд на името на брат му за издръжка на бедни ученици от 1926 г. Братята Стоян и Георги Пранджови от гр. Копривщица със своята щедрост заслужават „удивление“, пише Иван Говедаров. Известни със своя търговски нюх и благодарение на напредничавия си ум, те основават през 1851 г. търговска къща в гр. Виена. Георги Пранджов подарява през 1885 г. няколко хиляди лева за училищата в гр. Копривщица. По-късно неговият син Стоян Г. Пранджов, определян като „високопоставен и родолюбив младеж“⁸, превежда и напечатва първата оригинална политическа икономия на български език.

Възрожденският град запазва духа на традициите и в следоосвобожденския период⁹. Обект на благотворителната дейност в този период са училищата. Особено внимание след Освобождението копривщеници отделят за дарителство, практика,

⁶ ДАС, ф.231К, оп.1, а.е.54, л.1.

⁷ **Цанков, Александър.** Закон за закриването на смесените гимназии в Карлово, Радомир и Копривщица, и смесените педагогически училища в Берковица, Горна Оряховица, Луковит, Неврокоп, Орхание, Панагюрище и Севлиево. // *Училищен преглед*, ян. 1926, г. XXVI, N 1, с. 1.

⁸ **Говедаров, Иван.** Копривщица въ свързка... Цит. съч., с. 71.

⁹ **Райкова, Нели.** Благотворителността в Копривщица след Освобождението. // *Архивен преглед*, N 1–2, 1993, с. 86.

наследена от възрожденските интелектуалци и търговци. Внимание заслужава предложението на Хаджи Ненчо Палавеев да направи дарение от 6000 английски лири, с които да се образува фонд при Министерство на народното просвещение за възобновяване и издръжка на полукласическата гимназия в родния му град. Според предложението дипломите на завършилите гимназията ще носят ликовете на Любен Каравелов и Х.Ненчо Палавеев. Идеята на дарителя се посреща с одобрение от държавната власт. В Народното събрание се внася „Законопроект за приемане дарението на Х.Ненчо Палавеев“ и след процедурата от три четения той става закон. Това е заслужено признание „за всеотдайността и родолюбието на копривщенеца“¹⁰.

Народните училища след Освобождението остават на грижите на общината. Училищната институция е тази, която възпитава, а общината има грижата по-скоро на нравствен надзор. По данни на учебния комитет към МНП до Освобождението именно българският народ сам създава и издържа своите училища. До Съединението на Княжество България с Източна Румелия всяка област се ръководи от своите законодателни актове по уредбата на учебното дело, регламентирани от МНП. В Княжеството, наричано още Северна България, първият законодателен акт е „Привременният устав на народните училища“, според който училищата са тристепенни: 1) първоначални, 2) средни или двукласни училища и 3) главни или четирикласни училища. Със същия устав се полага началото на окръжните училищни съвети. В Източна Румелия (Южна България) първият законодателен акт по първоначалното обучение са „Временните правила, установени с приказ от главния управител на Източна Румелия на 10.09.1879 г.“ Първоначалното училище е задължително. С акта на Съединението министърът на народното просвещение Р. М. Каролев предлага в НС „Закон за обществените и частните училища“, утвърден с Указ N 3 от 30.01.1885 г.¹¹ Той внася едно ново разположение на училищното устройство, според което училищата са обществени и частни. Със закона на Каролев т.нар. Институт на учебния съвет се унищожават и се учредяват окръжните училищни съвети към МНП. Със Закон за народното просвещение, приет през 12.1891 г. и утвърден с Указ N 164 от 14.12.1891 г., училищно настоятелство се учредява във всяка община.

В Държавния архив – София (фонд 233 К, оп. 1, а.е. 70) е запазена летописна книга на гимназията за учебното дело в Копривщица. Тя включва данни за учебния процес до

¹⁰ДАС, ф. 232К, оп. 1, а.е. 326 –Предложение от Хаджи Ненчо Дончов Палавеев за дарение и издръжане „Модерна полукласическа гимназия в Копривщица“, 01.01.1932.

¹¹ **Йорданов, Велико.** Материали за изучаване на учебното дело в България. Развитие на нашето просветно дело от Освобождението до войните (1878–1913), книга II. София, 1925, с.88.

1944 г., като прогимназията в гр. Копривщица е наричана още „Непълна смесена гимназия „Любен Каравелов“ (1925–1932). Летописните книги на училищата в града свидетелстват за многобройни прояви на милосърдно отношение към бедните ученици. Основните средства се набират от вечеринки, доброволни вноски и други.¹²

Осми държавен клас на бившата копривщенска държавна смесена гимназия се закрива окончателно през учебната 1926/1927 година. Гимназията по запазените архивни документи се наименова „Непълна гимназия с IV, V, VI клас, издържана от копривщенското училищно настоятелство“. Училищното настоятелство в гр. Копривщица е създадено през 1910 г. Основната му задача е да се грижи за уредбата на училището и да назначава учители за първоначалното училище. Летописната книга предоставя сведения за броя на учителския персонал, броя на учениците, проведените изпити и учебните занятия. „През учебната 1931–1932 г. смесената гимназия в гр. Копривщица е пак непълна, но с 4 гимназиални класа – IV, V, VI, VII (от 01.02.1932 г.), реални класове, издържани от Копривщенското училищно настоятелство, и фонда, учреден от благодетеля г-н Хаджи Ненчо Палавеев. За четвърти път Копривщенското училищно настоятелство обложи родителите на учениците от гимназията с общинска училищна такса за издръжката □ в размер 1000, 800, 500 лв. Всички ученици и ученички в новооткрития VII реален клас на гимназията, съгласно решението на Училищното настоятелство, платиха все по 500 лв. такава такса. През тази учебна година се изпълни и реализира най-великият идеал на Копривщица – да имат, както в миналото средно учебно заведение – модерна полукласическа гимназия, та да държат и занаят все тъй високо и достойно знамето на просветата и културата. Този благороден жест извърши с един замах отличния наш съгражданин и виден български благодетел Хаджи Ненчо Палавеев смуже хвала, чест и слава во век и веков.“¹³

На 01.01.1932 г. Хаджи Ненчо Дончов Палавеев в писмо собственоръчно адресира предложение за дарение до министъра на народното просвещение Константин Муравиев. Обръщайки се с думите „многоуважаемий господин Министре“¹⁴, с акта на дарение от 6000 английски лири, равняващи се на 3,095,906 млн.лв., той учредява фонд на негово име „на вечни времена“ при МНП за възобновяване и издръжка на полукласическата гимназия в родния му град, като лихвите дават приход от фонда в размер на 702,367 лв. Построена е и подходяща училищна сграда (днес

¹² Райкова, Нели. Благодетелността в Копривщица след Освобождението. // *Архивен преглед*, N 1 – 2, София, 1993, с. 87.

¹³ ДАС, ф. 233К, оп. 1, а.е. 70, л. 14.

¹⁴ ДАС, ф. 232К, оп. 1, а.е. 326, л. 1.

административната сграда на Община Копривщица), оборудвана от „Благодетеля“ с всичко необходимо. Хаджи Ненчо наема учители дори от чужбина, на които плаща лично.

Най-голямата задача на дарителя е възраждане на „едно модерно средно учебно заведение“¹⁵ в града, от който произхождат видни възрожденци като имената на Чалъковци, Геровци, Каравеловци и др. Министерството има право да се разпорежда със сумата и рационално да я използва, като приходите на фонда трябва да служат „на вечни времена“ за издръжка на гимназията. В предложението е изразена готовността на копривщенското училищно настоятелство и общинския съвет да предоставят гимназиалната сграда в пълно разпореждане на МНП. Условието на дарението х.Н. Д. Палавеев формулира в 8 точки, от които т. 5 гласи: „Откриването на класовете в гимназията да стане последователно, като тази година при съществуващата непълна гимназия се открие VII клас.“¹⁶ На 21.06.1932 г. XXIII ОНС приема закон, с който се одобрява постановлението на Министерски съвет в заседанието му от 11.06.1932 г., протокол №2 за приемане дарението на х.Ненчо Палавеев и се възлага на министъра на просвещението да учреди фонд, възлизащ в обединения фонд „Завещатели и дарители“ при МНП. Определена е ефория от 7 лица. Седемчленната ефория е с пожизнен мандат.

Документацията от архива на „Модерна реална и класическа гимназия Любен Каравелов“ – гр. Копривщица можем да обособим в три групи, съобразно дейността на просветното учреждение за подготовка на специалисти със средно образование.

I. Официална кореспонденция по учебното дело – Преписки¹⁷ (разни материали, водени от 01.01.1933 г. до 15.09.1933 г. и от 15.09.1933г. до 31.12.1933 г.) с МНП по провеждане на тържества, учредяване на учителско-родителски комитет и др. Окръжни писма на МНП по учебното дело се съхраняват във фонда на гимназията още от 1900 г., издавани за съответните учебни полугодия. Рапортите на училищните инспектори са писани до министъра на народното просвещение от отделенията за основното, средното, специалното, висшето образование и за културните учреждения. Към тези документи се отнася и кореспонденцията, водена от изпълняващия длъжност директор на смесената модерна прогимназия Иван Джартазанов. Тематиката на писмата е свързана с различни поводи: поздравителен адрес от Учителския съвет на

¹⁵ Мотиви към закона за приемане дарението на Хаджи Ненчо Дончов Палавеев от гр. Копривщица

¹⁶ ДАС, ф. 232К, оп. 1, а.е. 326, л. 2.

¹⁷ ДАС, ф. 232К, оп. 1, а.е. 236, л. 10.

гимназията до Председателя на читалище „Х.Ненчо Палавеев“, гр. Златица; инициативи относно честването на „Деня на книгата“ и др. На 15.08.1935 г. в ръкописно писмо до кмета на гр. Копривщица директорът уведомява за решението на Обществения съвет за освобождаване от такса от 500 лв. на бедните ученици в средните училища. За целта са съставяни образци на заявления. На 07.08.1933 г. до Българската централна кооперативна банка директорът изпраща формуляр със сведения „надлежно польлнен“ за учителския персонал. Съгласно закона за изменение и допълнение на закона за Българската народна кооперативна банка (отпечатан в Държавен вестник, брой 12 от 19.04.1933 г.) към застрахователния отдел на банката се създава служба за задължителна застраховка срещу пожар на постройките и движимостите на всички държавни, окръжни, общински, училищни и автономни учреждения и стопанства. Интерес представлява и написаното от директора И. Джартазанов собственоръчно сведение, което изпраща в отговор на окръжно до МНП, Бюджетно-контролно поделение, гр. София, 19.07.1933 г., относно постройките на Копривщенската гимназия, които подлежат на задължителна застраховка срещу пожар. Площта на сградата на гимназията е 812 разгърнати квадратни метра с адрес: гр. Копривщица, Средна махала, ул. Х.Ненчо Палавеев. Гимназията се състои от 20 стаи и 2 коридора, а сданието е построено през 1894 г. и 1895 г.

II. Главни книги за среден успех на обучение на учениците¹⁸ – тези книги са едни от най-важните учебни документи. За разлика от много места, на които се алармира, че „главните книги не се водят тъй, както би трябвало“, копривщенската главна книга е водена прилежно. В нея, освен успеха на учениците, се предоставят индивидуални сведения за всеки ученик, информация за поправителните изпити. Най-големите и най-важни нередности в главните книги се отнасят до неправилно извършени поправки на бележките във връзка с успеха на учениците.¹⁹

Към тази група документи можем да отнесем материалната книга, протоколната книга за решенията на Учителския съвет и летописната книга.

III. Входяща и изходяща кореспонденция, която е водена с председателя и членове на Ефория на фонда на копривщенския благотетел. Писмата са изписвани и изпращани на красива бланка с лика на Хаджи Ненчо Дончев Палавеев, завеждени са старателно със съответния входящ и изходящ номер.

¹⁸ ДАС, ф.232К,оп.2,а.е.1.

¹⁹ **Васелев, п.Георги.** Материали за изучаване на учебното дело в България, книга III. Учебен съвет и учебен комитет. София, 1925, с. 99.

Попдечатвани са с печат на ефорията на фонда с изписана година 1932 г. и МНП към него. Поставени са въпроси за неотложно решаване, като например писмо №19 от 04.10.1933 г. от Ефорията на фонда на хаджи Ненчо да бъде спазен чл. 4 от предложението на дарителя, а именно „неориемане на ученици с намалено поведение“²⁰. Можем да обобщим, че за всяка учебна година е водена преписка от 15.09.1933 до 31.12.1933 г. с МНП. Учениците от Копривщица започват инициатива по залесяване околностите на града. Освен просветното дело учениците полагат усилия и мотивация в това общонародно дело, за което е известно самото МНП. На 06.11.1933 г. по повод залесяването МНП изпраща благодарствено писмо „за проявената любов и усърдие на главните учители и ученици на поверената Ви гимназия за залесяване околностите“²¹.

Кореспонденти на Ефорията са Бургаско архиерейско наместничество, което изпраща до директора писмо (с дата 18.11.1933 г.): „ученикът в поверената Ви гимназия Марко Димитров Марков от Бургас, за да се удовлетвори молбата му за отпускане помощ ще трябва да представи удостоверение за материалното си положение“²².

Директорът на гимназията Ив. Джартазанов в писмо до Председателя на Ефорията на фонда известява за проведен учителски съвет на 15.07.1933 г., на който е решено да се дадат на учителите следните предмети и вписани в седмичното разпореждане на часовете за учебната 1933/1934 г.²³. Председателят на Ефорията Никола Гърнев в писмо, получено на 21.07.1933 г., до директора на гимназията, моли да се съобщи, в интерес на „единството при обучението“ кои предмети, преподавани в прогимназията, трябва „да се вземат“ (преподават) от учители в гимназията²⁴. В последващо писмо председателят и секретарят на Ефорията любезно отправят молба към директора на модерната полукласическа гимназия да даде следните сведения: „1. списък на всички ученици с намалено поведение; 2. списък на наказаните и вид простъпка“²⁵. Друг кореспондент на модерната полукласическа гимназия е държавното книгоиздаване при държавната печатница в София. Писма са отправени до Министерство на финансите, до книгоиздателство „Т. Ф. Чипев“, което изпраща книги до гимназията срещу разписки.

Членовете на Ефорията на „Х.Ненчо Палавеев“ при фонда за издръжка на модерната полукласическа гимназия можем да определим от представената в архива

²⁰ ДАС, ф.232К, оп.1,а.е.319,л.1.

²¹ ДАС, ф.232К, оп.1, а.е.236, л.11.

²² ДАС, ф.232К, оп.1,а.е.236,л.8.

²³ ДАС, ф.232К, оп.1,а.е.236,л.14.

²⁴ ДАС, ф.232К, оп.1,а.е.236,л.15

²⁵ Пак там, л. 16.

документация като колективен орган. Тя е конструирана в следния състав: председател Никола Гърнев, секретар Нейко Азманов, а останалите са членове. „Всичко що се отнася до ефорията се адресира до същата в Копривщица.“²⁶ Висш орган на контрол остава МНП, което е изисквало незабавено даване на отчет от гимназията на първото полугодие на учебната 1933 година, даване на отчет от продадени книги. Учениците нерядко са били и палави. В писмо до директора председателят на читалище „Х.Ненчо Палавеев“ – гр. Копривщица от 06.06.1933 г. съобщава: „учениците от VI клас при играта им в училищния двор са супили един прозорец.. и до днес същият не е платен.“ Изброява се по списък учениците, които посещават читалището²⁷.

Благодетелят х.Ненчо Палавеев подарява духови инструменти/музикални/ на гимназията. В запазания в ДАС препис от завещанието му²⁸ от 1933 г. е видно, че фондът на негово име е отпуснал стипендии на бедни и способни младежи и от двата пола, родени в гр. Копривщица, „да свършат висше, или средно специално училище по медицина, ветеринарство, заболякарство, агрономия и лесовъдство“. До края на всяка учебна година настоятелството на фонда разпределя назначения в гимназия, според „нуждите на момента“. В завещанието си от 1933 г. Хаджията решава следното: **„установявам за мой универсален заветник родния ми град Копривщица“**²⁹.

Представените тук документални свидетелства от архивните фондове по дейността на Модерна полукласическа гимназия в гр. Копривщица за 1933 г. са добра възможност на всеки да се запознае с обучителната система, с отношението на държавата в лицето на МНП и максималната подкрепа, която оказва по това време към класните основни училища, към средното образование и към стремежа за висше образование. От систематизираната кореспондентска документация може да се заключи, че немалка е ролята на комитетите за подпомагане на образованието.

²⁶ Пак там, л. 17.

²⁷ Пак там, л. 19.

²⁸ ДАС, ф.60К, оп. 1, а.е. 25, л. 1.

²⁹ ДАС, ф.232К, оп.1, а.е.326 -Предложение от Хаджи Ненчо Дончов Палавеев за дарение и издържане „Модерна полукласическа гимназия в Копривщица“, 01.01.1932.

ARCHIVE OF THE MODERN SEMI-CLASSICAL HIGH SCHOOL "LYUBEN KARAVELOV" IN KOPRIVSHTITSA, 1933

Donka Zhelyazkova

The subject of this report is the presentation of some of the original archival documents, which are stored in the funds of the Archives State Agency – Sofia (CSA). Subject of the study are two archival funds: fund 232K ‘Modern semi / classical high school in Koprivshitsa’ and fund 230K ‘National Primary School Hadji Nencho Palaveev-Koprivshitsa’ (1922–1944) of CSA. The purpose of the report is to review the history of the two funds and get acquainted with specific documents from the activity of ‘Modern Real and Classical High School’ in Koprivshitsa, presenting systematic information from the documents and comments on them. Part of the preserved archival documents, registered in fund 233K of CSA, combine in inventory 2 documents from the activity of the National Primary School ‘Cyril and Methodius’ and the National Primary School ‘H. Nencho Palaveev in Koprivshitsa’. After the Bulgarian Liberation, the Koprivshitsa school accepted as its patrons some of the most prominent educators and national illuminators – Neofit Rilski and Lyuben Karavelov.